

Pedagogika a pedagogové

Jedním z bolestivých bodů našeho politického vývoje za posledních dvacet let byla školská otázka. Škody napáchané chaotickými školskými reformami a necitlivými zásahy do práce škol budeme těžko napravovat, ale musíme začít co nejdříve. Budou to žádat nejenom široké kruhy občanstva a rodičů. Svůj hlas zesílí také ti, kdo už dříve veřejně kritizovali bludné cesty vývoje školství a permanentně havarijní stav naší vzdělávací soustavy, totiž přední kulturní a vědečtí pracovníci. Klademe si otázku: Jaký vliv na vývoj našeho školství měli u nás představitelé pedagogických institucí? Tuto otázku pokládáme za důležitou nikoli jen z hlediska historického, ale hlavně proto, že s ní souvisí otázka další: Co může od těchto lidí očekávat široká veřejnost i orgány školské politiky, až se budou v nejbližších letech vyrovnávat se společensky závažnou problematikou institucionální výchovy?

Podíl vedoucích pedagogických pracovníků na školských reformách a administrativních opatřeních školské správy se dá objektivně konstatovat z odborných publikací, na prvním místě z oficiálního časopisu *Pedagogika*, který se v polovině padesátých let stal orgánem ČSAV. Historik nebude mít těžkou práci, až bude dokazovat, že v letech po r. 1948 až do nedávné doby se činnost vůdčích představitelů pedagogické vědy a zejména pedagogických ústavů vyčerpávala zdůrazňováním a vykládáním právě vládnoucí linie školské politiky měnila. Jak se tato linie měnila, tak se pružně přizpůsobovaly i jejich argumenty. Stejní lidé se stejným zápalem a stejně neomylně obhajovali osmiletou i devítiletou základní školu (např. B. Kujal napsal na první téma úspěšnou doktorskou disertaci a na druhé téma neméně úspěšně obhájil disertaci kandidátskou), bojovali za nediferencovanou základní školu, jako bojují za školu diferencovanou (např. M. Cipro); bez mrknutí oka se radikálně odmítal a pak propagoval behaviorismus, reformní pedagogika, statistické a experimentální metody v pedagogickém výzkumu, didaktické testy a dotazníky atd. Co bylo příčinou selhání pedagogických institucí a vedoucích pedagogů? Na první pohled se může zdát, že tito pedagogové selhali jako vědci, že úroveň jejich vědeckých metod byla nedokonalá. Podívejme se však na tuto věc blíže.

Jeden z našich významných představitelů psychotechniky, tedy vědy, které se dalo a dá leccos vytýkat, ale za kterou není třeba se zvláště stydět, napsal v r. 1953: „Ve své činnosti psychotechnické a pedagogické dal jsem se svěst domnělým objektivismem pozitivisticky chápané vědy, nesprávným pojetím zákonitostí,

142 mechanicko-materialistickým pojetím psychologie a nesprávným statickým názorem na svět, aniž jsem si uvědomoval, že toto nazírání je součástí ideologie, která slouží udržování kapitalistického rádu. Nechápal jsem také vztah vědy a politiky, ačkoli jsem k tomu měl předpoklady svým proletářským původem a trvalým vztahem k dělnické třídě... Nevěděl jsem tehdy, že psychotechnika i pedologie byly jako pseudovědy vymýceny v Sovětském svazu na základě usnesení ÚV VKS (b) v roce 1936“ (Časopis Pedagogika 1953, č. 1).

V tomto duchu byly dávány také pokyny autorům učebních osnov a učebnic, např. „I kočce je třeba, soudruzi, učit politicky!“

Přišla však léta šedesátá, v SSSR byl rehabilitován Blonskij a jiní představitelé reformní pedagogiky, a citovaný autor došel k závěru (samozřejmě vědeckému), že vlastně psychotechnika a pedologie nebyly nic špatného, a pohotově zase zaujal příslušné stanovisko. Mimo jiné se stal nadšeným propagátorem amerického neobehaviorismu, zejména B. F. Skinnera.

Vezměme si jinou ukázkou z historie uplynulých dvaceti let naší pedagogiky. Nynější ředitel VÚP M. Cipro uzavíral v roce 1953 diskusi o pedagogickém reformismu. Zvláštní pozornost věnoval přednímu představiteli pedagogického reformismu u nás profesorovi V. Příhodovi a mimo jiné napsal:

„U Příhody se již v té době setkáváme s kosmopolitismem v nejreakčnější formě, neboť je to kosmopolitismus, který hraničí s otevřeným rasismem. Příhoda nejen měl přezíravý poměr k vlastnímu národu a obdivný poměr ke všemu cizímu, zvláště americkému, ale i aktivně šířil lživou myšlenku o rasové méněcennosti vlastního národa a nadřazenosti cizí rasy... Proto boj proti pedagogickému reformismu je zároveň i bojem proti kosmopolitismu a rasismu, bojem proti imperialismu a fašismu.“ (Časopis Pedagogika 1953, č. 2). Takto v padesátých letech prokádřoval prof. Příhodu, aby zase v letech šedesátých prokádřoval Ludvíka Vaculíka v souvislosti s jeho článkem o čítankách, když pochopitelně mezitím prokádřoval neveřejně radu dalších provinilců mezi pedagogy.

V duchu „logiky“, že pedagogika je z větší části záležitostí mocenského politikaření a úředního rozhodování, byli za pedagogické vědce administrativně dosazeni i lidé, o jejichž teoretické erudici pochybují téměř všichni pedagogové. Nechápe, proč Josef Novotný, jehož „úspěchy“ na ministerstvu školství i v pražském pedagogickém institutu jsou všeobecně známy, se stal vedoucím pracovníkem v oblasti dějin pedagogiky v Pedagogickém ústavu ČSAV, ačkoli někdo od něho nečetl ani jedinou solidní historicko-pedagogickou práci. Toto právo dosazovat do vedoucích funkcí v pedagogické vědě pracovníky bez ohledu na jejich vědeckou autoritu považujeme za veskrze chybné a zhoubné pro zdravé pracovní ovzduší.

Ke všem těmto dávno již evidentním překážkám skutečného pedagogického myšlení a výzkumu patří o nic méně škodlivá profesorská bohorovnost, nadřazenost

a cynismus těch, kteří v minulých letech pružně měnili své vědecké zaměření i politické názory, aniž při tom projevovali příslušející jim odpovědnost za vědecký rozvoj pedagogiky. Nelze se potom divit, že pedagogika nezaujala zatím přiměřené místo mezi ostatními vědními obory, ať již na Karlově universitě, nebo v ČSAV.

Proto se nám krize, do níž se pedagogika dostala, nejeví jako krize pedagogické vědy, nýbrž jako morální krize některých vedoucích pedagogických pracovníků (tak jako celá současná krize naší společnosti je teprve v druhé řadě krizí hospodářskou nebo politickou a v první řadě krizí morální). A tato krize nebude překonána jenom volbou exaktnějších metod vědecké práce, nýbrž zejména tím, že pedagog – vědec bude hájit poznanou pravdu, i když mu to třeba přinese osobní nepříjemnosti.

Pedagogická věda vytvořila během své existence slušné teoretické předpoklady, aby na nich mohla být vybudována moderní školská soustava. Vždyť již dávno před letošním lednem to byli sami někteří pedagogové, kteří se distancovali od nízké úrovně některých vědeckých prací oněch let. Konstatuje to mj. zpráva o výsledcích výzkumu úrovně kandidátských disertačních prací v ČSSR. V elaborátu Ústavu plánování vědy ČSAV z června 1967 se dočteme, že až na několik výjimek měly posuzované disertace z pedagogiky nízkou, až velmi nízkou úroveň. Příčina – podle názoru posuzovatelů z řad pedagogů, kteří měli odvahu se na stav vlastního oboru podívat kriticky – není jenom v deformačním působení let padesátých, jež se projevilo i v jiných společenských vědách, např. ve filosofii, ekonomii nebo v historii, ale dlužno ji hledat i v tom, že „autoři neměli ponětí o teoretických základech disciplín jak problémových, tak metodologických“. Velmi se proto pozastavujeme nad tím, že vedoucí pracovníci v pedagogice (např. prof. Galla) tuto oprávněnou kritiku vědecké úrovně pedagogických prací veřejně bagatelizovali.

Je třeba, aby všichni poctiví pedagogové v sobě našli dost síly a odvahy k odporu proti zlu, aby se nebáli utřít nějaký šrám, aby si i v pedagogice vynutili svobodnou kritiku. Česká pedagogika potřebuje osobnosti, které by byly spolu s ostatními představiteli vědy, kultury a politiky schopny vypracovat novou koncepci školy v demokratické socialistické společnosti. Na tento úkol nejsou připravena obě největší výzkumná pracoviště, protože nejsou dostatečně odborně vedena pracovníky nezatíženými přehmaty minulosti, majícími dostatečnou vědeckou a morální autoritu. Katedry pedagogiky na fakultách vysokých škol jsou útvary příliš malé, jsou zavaleny vyučovacími povinnostmi a jejich složení je velmi různorodé. Mezi pedagogickými pracovníky – nesporně i v kritizovaných institucích – však nechybí jedinci, kteří jsou schopni na závažných problémech pracovat s potřebnou mírou odbornosti a diskutovat k otázkám školské politiky. Jsou zatím roztroušeni na různých pracovištích a nemají veřejné fórum, na němž by mohli rozvíjet potřebnou diskusi.

Z toho důvodu doporučujeme založit nový odborný pedagogický časopis, nezávislý na školské správě, oficiálních představitelích pedagogických ústavů i na redakcích

144 jiných pedagogických časopisů, a vytvořit tak fórum svobodné vědecké kritiky a výměny názorů. Tento požadavek by se dal splnit tím, že oficiální časopis Pedagogika, jemuž se v posledních letech nepodařilo využít myšlenkového nástupu ostatních společenských věd ke zvýšení prestiže svého oboru, by vcházel v polovičním rozsahu. Vydavatelem časopisu by se mohla stát Čs. pedagogická společnost, v níž lze zajistit pro svobodnou vědeckou diskusi demokratické podmínky.

Bylo by ovšem též třeba odstranit monopol Státního pedagogického nakladatelství ve vydávání pedagogické literatury a učebnic a obsadit ediční radu SPN a redakční rady pedagogických časopisů odborníky s potřebnou kvalifikací, nezatíženými dogmatickou minulostí.

Dále je nutno prozkoumat nezávislou komisí, složenou z pedagogů i z pracovníků příbuzných společenských věd, sít pedagogických pracovišť, jejich personální a materiální vybavení i vědeckou úroveň jejich vedení. Přinejmenším je však nutno zrevidovat koncepci Pedagogického ústavu ČSAV a Výzkumného ústavu pedagogického a přirozeně změnit jejich vedení tak, aby vysokými funkcemi byli pověřeni pracovníci lidsky i pedagogicky skutečně renomovaní. V souvislosti s tím doporučujeme zřízení univerzitního ústavu pro pedagogický výzkum v Praze a zároveň vytvoření lepších podmínek pro práci pedagogů na mimopražských pracovištích, samozřejmě v souladu s jejich vlastními návrhy.

Za nezbytné je třeba považovat zvýšení nároků na vědeckou práci kateder na vysokých školách, zpřísnění požadavků na uchazeče o akademické a vědecké hodnosti počínajíc doktoráty filosofie. Jsme si vědomi, že naše poznámky, jejichž osobní adresnost je v pedagogice stejně jako v politice nezbytná, nemohou být vyčerpávajícím rozbohem minulé a dnešní situace, a očekáváme, že budou doplněny souhlasně i nesouhlasně dalšími stanovisky. Doufáme, že toto otevřené stanovisko tentokrát nenarazí na bariéru povýšeného či ustrašeného mlčení.

ZDENĚK HOLUBÁŘ, FRANTIŠEK JIRÁNEK, JAROMÍR KOPECKÝ, JIŘÍ KOTÁSEK,
JIŘÍ KYRÁŠEK, EVA OPAVILOVÁ, RADIM PALOUŠ, VLASTIMIL PAŘÍZEK, JAN PATOČKA,
FRANTIŠEK SINGULE, JAN SOUČEK, HANA SYCHROVÁ, EVA VYSKOČILOVÁ.